

VRIJHEID KIEZEN

toespraak van Ernst Hirsch Ballin

5 mei 2019 Wageningen

74 jaar geleden gaf in Wageningen de Duitse krijgsmacht, die op dat moment nog steeds een deel van Nederland bezet hield, zich over aan de Geallieerden. Met deze capitulatie werden de voorwaarden gecreëerd om zo snel mogelijk de nood van de burgerbevolking te lenigen; om een einde te maken aan honger en ontberingen; en om terugkeer van mensen naar huis mogelijk te maken. En in de daaropvolgende maanden keerde ook de kleine minderheid van Joodse slachtoffers die de deportatie naar de concentratie- en vernietigingskampen hadden overleefd, terug naar Nederland.

Wegens deze capitulatie vieren we 5 mei als bevrijdingsdag. Dat is goed en waardevol. Toch moeten we hier ook oppassen. Op die vijfde mei 1945 werd vrijheid niet aan Nederland teruggegeven als een geschenk dat alleen nog maar in gebruik hoefde te worden genomen. Vrijheid is nooit klaar, maar vereist oplettendheid en actieve betrokkenheid, elke dag weer. Terecht wordt dit jaar bij de vieringen van Bevrijdingsdag daarop de nadruk gelegd: we moeten vrijheid zelf *kiezen* en daarvoor *blijven* kiezen. 'Bevrijding' is die naam alleen waard als ze op een gemeenschappelijke toekomst gericht is, zonder dat mensen nog worden onderworpen aan geweld, willekeur en vervolging.

Maar wat is dat kiezen dan precies? Je laten leiden door je eigen belang als je je stem uitbrengt bij verkiezingen, je niets van anderen aantrekken, je gang gaan? Is dat dan democratie, zonder ons om anderen te bekommeren?

De voorzitter van de Tweede Kamer, Khadija Arib, wijdde hieraan enkele behartigenswaardige woorden in haar boodschap voor het nationale 4 en 5 mei-comité. Radicalisme is het grootste gevaar, citeerde zij Amos Oz: personen, groepen en partijen die niet streven naar overeenstemming tussen mensen, maar die verdeeldheid zaaien. Voor dat radicalisme moeten we op onze hoede zijn.

Ik wil daarbij met een paar overwegingen aanknopen. Regeren is vooruitzien, zegt men. Dat geldt ook voor democratisch burgerschap. Je stem uitbrengen, deelnemen aan verkiezingen, is niet echt een bijdrage aan de democratie als je alleen maar van afkeuring van het gevoerde beleid blij wilt geven. Van je democratische rechten maak je alleen volledig gebruik als je er een opvatting over de toekomst van de samenleving mee tot uitdrukking brengt. In een samenleving die democratisch wil zijn, betekent dat ook: geen geweld accepteren, geen schrijnende ongelijkheid, en geen mensen uitsluiten op grond van wat ze eigen is, zoals hun herkomst of geloof. Zoals de ontmoeting van goedheid en trouw, aldus de psalmendichter van het Oude Testament, zo kussen gerechtigheid en vrede elkaar. Een door waarden geleide democratie bewaart de interne vrede en gaat niet in oorlog.

Daarom is de vraag die ons moet bezighouden, wat voor soort democratie we wensen, als we naar de stembus gaan. Wat betekent de vrijheid die we mogen kiezen, voor onszelf en voor toekomstige generaties? Kiezen we echt voor vrijheid als radicalisme wordt verkozen dat zich tegen medeburgers en vluchtelingen keert, of het levenslot van toekomstige generaties verwaarloost?

In een democratie wordt van burgers en regeerders verwacht dat ze zich door dezelfde deugden laten leiden, schreef Aristoteles al. Je stem uitbrengen moet je dus niet zien als een draai geven aan de knoppen van de samenleving om beter af te zijn dan je medeburgers. Stemmen is een politieke daad waarmee je verantwoordelijkheid aanvaardt voor de gemeenschappelijke toekomst. Mensen denken daarover verschillend, min of meer, maar het gaat toch om een toekomst die ze met elkaar moeten delen.

Hiervoor geeft een democratie vrijheid. Maar anders dan Carl Schmitt jarenlang betoogde – hij ontpopte zich tot een van de ideologen van het nationaalsocialisme – is politiek niet de strijd tegen vijanden die men tracht uit te sluiten of te onderwerpen. Democratische politiek is het uitdragen van een visie op wat mensen verbindt. Een werkelijk democratisch gezinde politicus tracht voor de eigen standpunten een meerderheid te verwerven, maar vergeet nooit dat hij of zij als ambtsdrager er ook voor de minderheid is. Daarom is een democratie incompleet en kwetsbaar als ze niet ook een rechtsstaat is: een rechtsstaat die ieders menselijke waardigheid beschermt.

De vrijheid die in de Tweede Wereldoorlog met grote offers werd bevochten, is niet alleen de afwezigheid van dwang en onderdrukking. Ze is ook een kostbare eigen verantwoordelijkheid. Zo zagen leiders met visie dat toen, Winston Churchill bijvoorbeeld, die voor een Europese unie pleitte. Rond de massagraven en op de puinhopen van die jaren kwamen burgers en regeerders tot het besef dat de herwonnen vrijheid een *opdracht* inhield. Men noemt die tijd vaak de periode van de wederopbouw, maar het ging om veel meer en vaak heel iets anders dan herstel van wat er voor de oorlog was. De sociale misstanden van voor de oorlog, de weerloosheid ten opzichte van buitenlandse agressie, en de antidemocratische en antisemitische gezindheid die in de jaren dertig ook in Nederland de kop hadden opgestoken – die moesten wis en zeker *niet* worden hersteld.

Nu, bijna driekwart eeuw later staan ook wij voor grote vragen: *wat voor democratie willen we doorgeven?* Een democratie die verdeelt, of die verbindingen legt? Een democratie die de hulpbronnen opgebruikt, of die duurzaam is? Een democratie die enkel op het heden is gericht, of ook op de belangen van volgende generaties? Een democratie die zich verschanst, of een die samenwerking zoekt met andere democratieën? Daaruit zal blijken wat de vrijheid inhoudt waarvoor wij kiezen.

Mijn vak, het staatsrecht, richt zich erop dit te waarborgen. Nederland heeft met de grondwetsherzieningen van 1917 en 1922 iedere burger het kiesrecht gegeven, evenals het recht om gekozen te worden. Nederland heeft toen ook de keus gemaakt voor evenredige vertegenwoordiging van alle stromingen in het parlement. Dat is anders dan het meerderheidsstelsel van de Britten en de Amerikanen, waar verkiezingen erop neerkomen dat ‘the winner takes it all’.

Te vaak worden verkiezingen gezien als een soort hardloopwedstrijd aan het eind waarvan de winnaar op het podium wordt gehesen. Op weg naar de finish – de verkiezingsuitslag die we 's avonds vernemen – volgen verslaggevers heet van de naald de tussenstanden: wie ligt voor, wie raakt achterop. Intussen roepen de coaches, de campagnemanagers, vanaf de zijlijn aan de hardlopers adviezen toe, en reiken ze een dorstlesser van al dan niet zuiver water aan. In het 'slotdebat' lijken debateringskwaliteiten belangrijker dan of beweringen feitelijk juist en zinvol zijn.

In een democratie hebben degenen die gekozen worden, energie nodig, en inspiratie, voor dat wat *volgt* op een goede verkiezingsuitslag. Die is niet een trofee, maar een taak, een verantwoordelijkheid.

Het zou intussen te gemakkelijk zijn, alleen maar de aandacht te richten op de bestuurders die een politiek mandaat krijgen. In een vitale democratie gaat het er óók om hoe burgers hun eigen verantwoordelijkheid opvatten. Dat was de les van Aristoteles, toen hij schreef over hun 'deugden'. Verkiezingen zijn dus niet alleen maar een middel om afkeuring tot uitdrukking te brengen, de zogenaamde proteststemmen. Het uitbrengen van je stem moet vooral worden gevoeld als het geven van een *opdracht* aan de gekozen vertegenwoordigers en ambtsdragers. Daarom is bij verkiezingen ook een verantwoordelijkheid van de burgers in het spel. Aan wie en op basis van welke visie geven zij mandaat aan de bestuurders?

Wereldwijd wordt nu onder de aandacht gebracht dat elke samenleving zich verder moet ontwikkelen, op punten als sociale rechtvaardigheid, zorg voor goed onderwijs, gelijkheid, duurzaamheid, zeggenschap over ons persoonlijk leven, en samenleven in vrede. Gerichtheid op de toekomst van de aarde en de volgende generaties die haar bewonen, geeft concreet in het leven van mensen betekenis aan de staatsrechtelijke grondbegrippen van democratie, rechtsstaat en mensenrechten. Laten we daarom bij verkiezingen wat minder laten wegen welke politici we een lesje moeten leren. Belangrijker is aan wie we het toevertrouwen, om degenen die nog te jong zijn om te stemmen, hun kinderen en kindskinderen in vrede en gerechtigheid te laten ademen. Dat is een hele klus, een klus die alleen enigszins kan worden geklaard als de meest toegewijde en verstandigste mensen met elkaar overleggen hoe ze hun idealen kunnen realiseren. Het is dus niet zo gek dat wij een staatsbestel hebben waarin niet één "sterke man", of één partij de dienst uitmaakt. Een verbindende democratie heeft meer toekomst dan een bestel waarin degenen die aan de macht zijn, hun rekeningen vereffenen met degenen die buiten spel staan.

In onze gecompliceerde en onzekere tijden van leven mogen we dankbaar zijn dat we een constitutioneel bestel hebben waarin verankerd is dat we het samen moeten rooien, niet alleen in het algemeen belang van de mensen die nu leven, maar ook voor komende generaties die hier zullen wonen, waar ze ook vandaan komen.

Laten we daarvoor moed vatten, en aan anderen moed geven, denkend op deze plaats aan de bevrijders van 1945. De bevrijders kwamen uit tal van landen en werelddelen, maar ze lieten zich leiden door gezamenlijke idealen: idealen van vrijheid en gerechtigheid voor ieder.